Mioara AVRAM

CORECTITUDINE DE LIMBĂ ŞI CORECTITUDINE DE GÎNDIRE

1. În copilăria mea m-au amuzat două ingenioase întrebări-capcană cu privire la corectitudinea unor enunţuri:

Are o pană de vulpe la sau *pe pălărie?*

Şapte ori opt face sau fac cincizeci şi opt?

Întrucît accentul părea pus pe exprimare, prin „grila" cu opţiuni referitoare la prepoziţie în primul enunţ şi la forma verbului în cel de-al doilea, aproape toţi cei întrebaţi se grăbeau să-şi demonstreze simţul limbii şi cunoştinţele gramaticale despre întrebuinţarea prepoziţiilor şi despre acordul predicatului, ignorînd viciile de conţinut a căror corectare necesita cunoştinţe de zoologie (vulpea nu are pene), respectiv de aritmetică (7x8=56). Enunţurile, corectate doar gramatical, *Are o pană de vulpe la pălărie* şi *Şapte ori opt fac cincizeci şi opt* sînt bune exemple de situaţii în care corectitudinea exprimării, formală, nu coincide cu o corectitudine de conţinut, a gîndirii, deci nu se realizează corectitudinea integrală a enunţurilor în cauză.

De cele mai multe ori greşelile de exprimare la nivel sintactic şi lexical sînt în acelaşi timp greşeli de gîndire, în speţă de logică. Anacoluturile denotă o gîndire incoerentă, dezacordurile reflectă neidentificarea relaţiei dintre acţiune şi autorul ei sau dintre o însuşire şi purtătorul ei, iar pleonasmele, contradicţiile în adaos, confuziile paronimice şi improprietăţile semantice de orice fel denotă necunoaşterea exactă a noţiunilor denumite de cuvintele implicate. În aceeaşi situaţie de coincidenţă a incorectitudinii de exprimare cu cea de gîndire sînt şi unele greşeli din domeniul morfologiei, cum ar fi folosirea comparaţiei la adjective ca *etern* (şi sinonimele *peren, veşnic)* sau *permanent.* Sărăcia şi caracterul confuz al gîndirii se trădează cu deosebire în încercările de exprimare mai pretenţioasă, cu enunţuri lungi şi complicate (propoziţii dezvoltate cu construcţii gerunziale sau cu intercalări; fraze ample) şi cu anumite raporturi care solicită mai mult logica: opoziţia şi concesia, concluzia/consecinţa; folosirea fără rost a lui *deci* la începutul unor enunţuri care nu conţin concluzia unor enunţuri anterioare este o greşeală de limbă şi de gîndire.

Există însă şi enunţuri în care sub o aparentă corectitudine gramaticală se ascunde o eroare de gîndire. Cunoscutul enunţ glumeţ, folosit ca prototip de false echivalenţe, *Cei patru evanghelişti sînt trei: Luca şi Matei* are o structură sintactică ireproşabilă: subiect (+ atribut), predicat nominal cu verbul copulativ acordat cu subiectul şi o apoziţie explicativă, dar defectul lui constă în echivalarea explicită a lui *patru* cu *trei* şi apoi implicită, în enumerarea din apoziţie, cu *doi.* (În varianta cu adaosul *Ioan e unul dintre ei* confuzia sporeşte.) De aceeaşi natură sînt, în coordonare, enumerările, opoziţiile şi disjuncţiile ai căror termeni denumesc noţiuni cu sfere interferente: *bărbaţi şi şoferi, frumoase sau blonde, elevi şi sportivi;* pentru evitarea unor asemenea greşeli, în cazul exemplelor date sînt suficiente observaţiile empirice, cunoştinţele vorbitorului obişnuit, dar alteori sînt necesare cunoştinţe de natură culturală, de exemplu pentru evitarea coordonării unor termeni ca aceia din secvenţele *belgieni* sau *flamanzi, greci* şi *atenieni, prozator* şi *romancier, mamifere* şi *carnivore.* Lipsa cunoştinţelor de acest fel se reflectă, printre altele, în construcţii predicative care atribuie subiectelor un statut sau însuşiri improprii: de exemplu, *Balena este un peşte* sau *Liliacul este o pasăre.*

BDD-A20915 © 2003 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:55:58 UTC)

2. Îmi amintesc, tot din copilărie, de un instructiv joc de societate numit „Zboară, zboară" după predicatul începător de propoziţie căruia i se propuneau, pe rînd, diverse subiecte, compatibile (de exemplu, *rîndunica)* şi incompatibile (de exemplu, *elefantul),* participanţii trebuind să acţioneze diferit în cele două situaţii. Jocul îşi dovedea valenţele instructive şi prin controversele provocate de propunerile de subiecte-agenţi cu comportament atipic din punctul de vedere al capacităţii de a zbura (de exemplu, nume generice ca *pasăre* sau *peşte,* care nu iau în considerare existenţa excepţională a unor păsări nezburătoare şi a unor peşti zburători), cu această capacitate limitată la anumite împrejurări *(hîrtia, frunza)* sau atribuită doar în ficţiuni *(cai înaripaţi, covorul zburător),* precum şi de propunerea unor subiecte compatibile numai cu sensul figurat al verbului *a zbura* (de exemplu, *gîndul).* Observaţiile empirice prilejuite de cazurile discutabile apărute în situaţia de joc oferă concluzii general valabile pentru unele precauţii necesare în aprecierea corectitudinii integrale a unui enunţ. În ce priveşte strict conţinutul lui, trebuie făcute deosebiri între corectitudine şi adevăr, între realitate şi ficţiune (inclusiv absurd intenţionat), între obiectiv şi subiectiv şi trebuie evitate generalizările superficiale, care nu ţin seama de excepţii şi de nuanţe. În ce priveşte corectitudinea lingvistică raportată la conţinutul exprimat, trebuie să se aibă în vedere posibilităţile mai mari sau mai mici de care dispun limba şi gîndirea. Pe de o parte, datorită sinonimiei (lexicale şi gramaticale) limba poate exprima în feluri diferite acelaşi conţinut. Pe de altă parte, datorită omonimiei şi polisemiei (de asemenea, lexicale şi gramaticale) limba poate exprima în acelaşi fel conţinuturi diferite, ceea ce poate crea ambiguităţi de diverse grade.

Unele enunţuri clare în forma lor orală devin ambigue în scris şi invers, din cauza dispariţiei, la transpunerea dintr-o formă în alta, a unor mijloace specifice fiecăreia dintre aceste forme: accentul sintactic şi intonaţia, respectiv punctuaţia şi alte elemente grafice, ca variaţia corpului de literă, iniţiala majusculă/minusculă sau sublinierile. Altfel spus, enunţuri clare pentru cel care le formulează (emiţător) pot fi ambigue pentru cel care le receptează (receptor), ajungîndu-se chiar la înţelegerea greşită în cazul unor lecturi neconforme cu intenţia celui care a scris textul. Enunţurile formulate ambiguu, care permit deci două sau mai multe interpretări, nu sînt neapărat incorecte, dar, pentru asigurarea unei bune comunicări, redactarea unui text care urmează să fie citit de altcineva trebuie să prevină, pe cît posibil, altă decodare decît cea gîndită de emiţător; clarificarea textului se poate realiza prin topică, prin adăugarea unor cuvinte de precizare, prin înlocuiri sinonimice (inclusiv contrageri sau dezvoltări sintactice), printr-un context explicit, printr-o punctuaţie mai bogată etc.

Dezambiguizarea are însă limite inevitabile, care ţin de structura limbii şi de competenţa lingvistică a interlocutorului. Se pot produce blocaje, de pildă, cînd se folosesc cuvinte cu sens figurat care sînt receptate greşit în sens propriu sau expresii care sînt receptate *ad litteram,* ca îmbinări libere, cum a înţeles Păcală expresia *a trage uşa* (la îndemnul „Trage uşa după tine!" el a scos uşa din ţîţîni şi a plecat cu ea).

3. Dorinţa de claritate absolută prin formulări lipsite de echivoc poate intra în conflict cu regulile limbii, exagerarea corectitudinii de gîndire ducînd la incorectitudinea exprimării sau la blamarea nejustificată a unor exprimări corecte.

Pentru prima situaţie exemplele clasice sînt enunţurile cu negaţie expletivă – nu numai inutilă, ci şi derutantă – în construcţii negative de felul lor: *L-a oprit* (sau *I-a interzis) să nu mai bea, S-a abţinut să nu protesteze, Nu se simte bine fără să nu mintă* etc. Nimeni nu susţine ex-

BDD-A20915 © 2003 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:55:58 UTC)

plicit că nu ar fi corecte construcţiile recomandate ca normă – *L-a oprit / I-a interzis să mai bea, S-a abţinut să protesteze, Nu se simte bine fără să mintă* etc. –, dar adăugarea, în practică, de către unii vorbitori, a negaţiei buclucaşe atestă faptul că absenţa acesteia este simţită de ei ca un obstacol pentru înţelegerea caracterului negativ al verbelor subordonate unor regenţi negativi (în conţinut sau/şi în formă); vorbitorii care adaugă, din exces de zel logic, asemenea negaţii nu observă că prin aceasta anulează negaţia, întrucît două negaţii echivalează cu o afirmaţie.

Cea de a doua situaţie poate fi ilustrată cu luări de poziţie explicite împotriva unor construcţii tradiţionale care par să contrazică logica ideală. Relativ numeroşi căutători de noduri în papură agită false probleme de cultivare a limbii, pronunţîndu-se împotriva unor construcţii fireşti în limba română ca: *a-şi pune pălăria în cap* şi *a pune ceva în cui* sau împotriva superlativului popular cu *tare (~ bun, ~ frumos* şi chiar – numai aparent oximoronic – *tare moale).*

Condamnarea făţişă a unor construcţii considerate neconforme cu logica este însoţită de înlocuirea lor – în propuneri teoretice şi, mai ales, în practica limbii – cu altele, menite să înlăture echivocul imaginar. Forţînd exprimarea să se conformeze pe deplin unui ideal de gîndire clară, aceste exagerări nu ţin seama de specificul limbii (care suportă polisemia şi diverse excepţii); ele se manifestă în unele inovaţii din limba actuală, cu statut diferit de la una la alta şi chiar de la un context la altul sub raportul corectitudinii. În folosirea prepoziţiilor se constată o tendinţă puternică de înlocuire a unor prepoziţii polisemantice ca *de* cu altele mai specializate: *cu (un pahar cu apă, o cutie cu bomboane), din (ciorapi din lînă, îngheţată din fructe), pentru (ciocan pentru lipit, detergent pentru vase);* între construcţiile atributive de acest tip cele cu *din* „de" sînt total respinse de normă, în timp ce unele construcţii cu prepoziţiile *cu* „de" şi *pentru* „de" sînt tolerate *(un pahar cu apă,* nu însă şi *un pachet cu biscuiţi; detergent pentru vase,* nu însă şi *maşină pentru spălat, cerere pentru ajutor).* În domeniul acordului se produc de asemenea inovaţii născute din dorinţa de precizare a relaţiei respective: acordul în număr (şi gen) al atributului adjectival cu un termen determinat multiplu se face, conform tradiţiei, prin atracţie cu termenul imediat învecinat şi pînă azi acest acord parţial este singurul posibil la orice atribut adjectival antepus *(frumoasa înfăţişare şi purtare, acest loc şi timp)* şi la unele postpuse, cum sînt cele exprimate prin adjective pronominale posesive *(cartea şi caietul meu),* dar în limba actuală, mai ales în anumite stiluri funcţionale pentru care precizia este esenţială, se răspîndeşte din ce în ce mai mult şi se admite acordul la plural *(radioul şi televiziunea publice, spectacolul şi petrecerea organizate:* nu s-a ajuns însă la înlocuirea acordului prin atracţie şi în *limba şi literatura română* sau în *critica şi istoria literară),* inovaţia asemănătoare de acord la plural al articolului posesiv după un termen determinat multiplu *(inteligenţa şi vasta cultură ale lui X)* este însă respinsă de normele gramaticale, în ciuda corectitudinii logice.

4. În concluzie: deşi sînt strîns legate între ele, limba şi gîndirea sînt realităţi diferite, iar deosebirile dintre ele pot fi constatate şi în planul corectitudinii. Nu întotdeauna corectitudinea de exprimare şi cea de gîndire coincid, pentru că fiecare limbă are particularităţile ei şi chiar o „logică" proprie, ceea ce explică existenţa deosebirilor de ordin semantic şi sintactic dintre limbile lumii. Celebra formulă a clasicului francez N. Boileau *Ce que l'on conçoit bien s'énonce clairement* („Ceea ce este bine conceput se enunţă clar"), parafrazată în *Cine gîndeşte bine vorbeşte bine,* are o valabilitate generală, dar comportă anumite excepţii şi nuanţări.

BDD-A20915 © 2003 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:55:58 UTC)